

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦИЗМ В УМОВАХ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ ТА ПОБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Проблема становлення громадянського суспільства в умовах релігійної свободи в Україні набула сьогодні у вітчизняній філософській, богословській, релігієзнавчій та політологічній науках особливої актуальності, оскільки глибоке дослідження цієї проблеми сприяє не лише висвітленню її об'єктивного сучасного розуміння і аналізу в контексті демократизації українського суспільства, але й місця і ролі релігій, зокрема християнства, в сучасному українському суспільному житті.

Серед домінуючих сьогодні в Україні історичних католицьких та православних церков важливе місце займає Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ). Український католицизм, репрезентантом якого є УГКЦ – історична та богословсько-еклезіологічна спадкоємиця Київської церкви, за свою більш ніж тисячолітню історію нагромадив значний досвід співпраці з суспільством в різноманітних сферах його діяльності, зокрема в суспільній ділянці.

Багатогранність та історична динаміка дослідження проблеми християнського впливу на становлення українського громадянського суспільства в умовах активного розвитку в ньому релігійної свободи зумовила ціль оцінки його: вияв і аналіз богословських та церковно-історичних джерел та сучасного стану українського католицизму на прикладі УГКЦ в контексті сучасних суспільних процесів, скерованих на розвиток свободи релігії в Україні.

Дослідження історичних коренів та генезису суспільного вчення українського католицизму, особливо його складової частини – проблеми становлення громадянського суспільства, набула особливої актуальності в зв'язку з розвитком свободи релігії в Українській державі та становленням УГКЦ після її легалізації. Досліджувана проблема має також суто українську актуальність в контексті сучасних міжцерковних і суспільно-політичних відносин в Україні. Саме етноконфесійна специфіка цих відносин надає їм особливого духовно-емоційного забарвлення, збагачуючи сьогоднішній український суспільний процес колосальним історичним досвідом, усталеною віками християнською традицією.¹

Тому сьогодні в умовах розвитку релігійної свободи в Україні особливо актуальним є дослідження богословсько-історичних коренів, процесу становлення та сучасного бачення проблеми громадянського суспільства у суспільному вченні Українського католицизму. Дослідження цієї проблеми є актуальним і з позицій витворення об'єктивної картини ідентичності та суспільної ролі УГКЦ як однієї із традиційних українських християнських церков, з одного боку, а з другого – як органічної складової Вселенської, тобто Католицької (“католікос” в перекладі з грецької мови якраз і означає “вселенський” – С.К.) Церкви.

Дана проблематика, з огляду на відомі історичні події в житті УГКЦ і України останніх п'ятидесяти років, відносно мало досліджена в українській богословській літературі і набула особливої актуальності в сучасних умовах, хоча суспільне вчення Католицької Церкви реалізується вже понад сто років. Тому нами сконцентровано увагу як на дослідженні історичних коренів, становлення і засад суспільного вчення українського католицизму, так і його сучасного стану в умовах розвитку релігійної свободи в Україні.

* Доцент кафедри релігієзнавства і теології Прикарпатського університету ім.В.Стефаніка. Пошукач-докторант Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. Доктор теології, к.геогр. н.

¹ Див: А. Колодний. Національна церква як вияв національної ідентичності: український контекст. // Релігійна свобода. – 2002. - №6. - С. 21.

На базі офіційних документів Католицької Церкви, праць відомих діячів церкви, богословів та церковних істориків – папи Івана Павла II, митрополита Андрея Шептицького, Верховного Архієпископа і Глави УГКЦ кардинала Любомира Гузара, єпископів УГКЦ Софрона Мудрого та Василя Лостена та цілого ряду інших авторів - досліджувався вклад Українського католицизму в становлення громадянського суспільства в Україні за умов релігійної свободи.

Вже самі підходи раннього українського християнства до суспільних питань виявляли його католицькість і спорідненість із Вселенською церквою. Ці підходи є притаманні і сьогоднішній соціальній доктрині Католицької Церкви, в основі якої лежить намагання означити, що є добром для конкретної людини-громадянина в контексті загальносуспільних вартостей, а також вияв бажання захищати її та релігійну свободу в процесі інкультурації різних рівнів. Це є також свідченням універсальності сучасної християнської суспільної доктрини.¹

Київське християнство та його церква, які вже від своїх початків виявляли свій патріотичний характер, прагнули виробити власні морально-етичні та соціальні засади побудови суспільного життя й обороняли їх від насильного звизантії, а пізніше – від шовіністичного колоніального Московського Православ'я і русифікації, а також – від насильницької латинізації і полонізації.

Вчення Київського християнства про рівність народів перед Богом була істинно християнською альтернативою візантійській доктрині про месіанську першість, обраність Візантії з поміж інших християнських народів (теорія “другого Риму”), а також – пізнішій доктрині Московії та Російського Православ'я (1524 р.) про їх месіанське покликання (теорія “третього і останнього Риму”, бо „четвёртому не бывать!”).²

Серед головних суспільних засад Київського християнства особлива роль відводилась активній ролі духовенства та мирян в реалізації соціальної справедливості та християнського милосердя. Найпершими свідченнями дії цієї засади Українського католицизму була діяльність Великих київських князів – Володимира Великого та Ярослава Мудрого, які наведені соціальні принципи поклали в основу своїх законів. Зокрема, Ярослав Мудрий закріпив їх, так би мовити, “конституційно”: він на цих засадах уклав першу Конституцію Української держави – “Руську правду”.

Соціальна справедливість була також наріжним каменем в діяльності найбільшого тогочасного українського монастиря – Києво-Печерської Лаври, яка була справжнім вихователем українського народу в питаннях християнської моралі. Засновники Печерської Лаври – святі Антоній (+1073) та Теодозій (+1074) Печерські вимагали від монастирів та монаших спільнот, щоб вони цікавились суспільним життям, турбувались про народ, впливали на витворення відносин в суспільстві на засадах євангельської справедливості та милосердя. Саме ця особливість діяльності українського монашества складала питоменну відмінність його від візантійського монашества.³

Наведені принципи-засади Київського християнства мали надзвичайно великий вплив на духовне виховання українського народу та на становлення української нації, зокрема на формування основоположної громадянської складової тогочасного суспільства – на родину.

Пізніша історія УГКЦ засвідчила, що вона й надалі залишалась захисницею

¹ Див.: Баджо Антоніо Марія. Християнське соціальне вчення: ідентичність та методологія. // Соціальна доктрина Церкви. – Львів, – 1998. - С. 61.

² Див.: Штепа Павло. Московство: його походження, зміст, форми та історична тяглість. – Дрогобич; - 2000. - С. 231; Cuy Bedouelle. Die Geschichte der Kirche. Amateka: Lehrbücher zur katholischen Theologie. - Band XIV. – Paderborn : Bonifatius. - 2000. — S. 230.

³ Чубатий Микола. Київська Церква // Київська Церква. – 2001. - №2-3 (13-14). – С. 10-11.

суспільних інтересів українства. Так, в умовах складного церковно-релігійного і соціально-економічного життя в Галичині кінця XIX - першої половини XX століття Церква стояла не лише на захисті духовного, культурного, національного, соціального та економічного відродження краю, але й виступала в обороні демократичних принципів розбудови суспільства на християнських засадах, що особливо було актуальним в умовах зародження релігійної свободи в тодішньому суспільстві. При цьому Церква в особі митрополита Андрея Шептицького однозначно доводила, що автентична демократія є можливою лише на основі вибудування досконалої концепції людської особи. Щоб користати з демократії, люди через виховання повинні бути приготовані до неї, отримавши формацію в християнському дусі. Наголошуючи на ознаках християнської демократії, митрополит Андрій Шептицький пригадує політикам: „Якщо ваша демократія буде християнська, вона запевнить батьківщині мир, добробут і щастя. А навпаки, коли віддасться революції та соціалізові, коли обманена шаленими ілюзіями, кинеться до вимог, що нищать основні закони, на які спирається кожен громадський порядок, наслідком для самих робітників буде неволя, нужда і руїна”.¹ Митрополит бачить Українську державу могутньою та запевнюючою щастя всім громадянам організацією тільки тоді, коли вона „не буде лише цілістю, зложеною штучно з різних і різнорідних частин, а – подібним до моноліту організмом, себто тілом, оживленим одним духом, що з внутрішньої життєвої сили розвивається, доповнює внутрішні браки і з природи є здоровим, сильним, свідомим своїх цілей, не тільки матеріальним, але й моральним тілом”.² Цим висновком митрополит засвідчив своє далекоглядне розуміння ролі демократії і духовних вартостей у становленні громадянського суспільства. Так, через більш ніж піввіку після нього папа Іван Павло II в енцикліці „*Centesimus annus*“ – „Сотий рік” підкреслить, що „Справжня демократія можлива тільки у правовій Державі і на основі істинної концепції особистості. Вона вимагає, щоб підтверджувались умови для ...формування справжніх ідеалів. ...Демократія, яка не визнає цінностей, легко перетворюється у відкритий або прихований тоталітаризм, як про це свідчить історія”.³ Серед вартостей, які повинні бути пошановані і які є метою та критеріями суспільного життя, папа виділяє чесність, справедливість, взаємоповагу, працьовитість, правду, турботу про спільне благо. Без пошанування цих вартостей в умовах вільного ринку затирається культура, моральні норми, цінності, без яких не можна досягнути успіху в жодному суспільстві, оскільки таке суспільство буде нестабільним, прямуватиме до суспільного беззаконня.⁴ Це є цілком оправданим, оскільки засадничою цінністю існування громадянського суспільства є реалізація покликання людини. І саме для досягнення цієї мети і є необхідним збереження правдивої ієрархії цінностей, яка підпорядковує матеріальні і природні речі внутрішнім і духовним. Плутання засобів і цілей породжує несправедливі суспільні структури і відносини, а для того, щоб уникнути цього і досягнути позитивних суспільних змін, необхідним є внутрішнє навернення суспільства до духовних і моральних цінностей.⁵

В якості позитивного прикладу поєднання християнських вартостей і цінностей сьогоdnішнього громадянського суспільства папа Іван Павло II наводить Європейський Союз, в якому християнство виступає фактором єдності народів і

¹ Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати рідну хату? – Люблин. – 1989. – С. 12.

² Там само. – С. 3.

³ Папа Іван Павло II. Енцикліка „*Centesimus annus*“ - „Сотий рік” // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка “Сотий рік”. – Львів. - 1993. - С. 498.

⁴ Див.: Papst Johannes Paul II. Enzyklika „*Sollicitudo rei socialis*“. // Die soziale Sorge der Kirche. – Lautesdorf: Johannes-Verlag. – 1988. – S. 66-67.

⁵ Див.: Катехизм Католицької Церкви. – Синод Української Греко-Католицької Церкви: Місіонер – 2002. – С. 444.

культур, сприяння інтегрального розвитку людини і її прав.¹

Як відомо, релігійна свобода в поєднанні з іншими демократичними свободами складають засадничу базу громадянського суспільства. Можливості релігійної свободи, які забезпечуються українським законодавством, сприяють не лише розширенню духовного розвитку вірних УГКЦ, але й витворенню даною церквою свого компетентного проводу для подальшого її розвитку в контексті сучасних церковно-суспільних викликів часу. Зокрема, звернення Синоду єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ до всіх людей доброї волі щодо сьогоднішньої соціально-політичної ситуації в Україні “Народе, не бійся бути собою!” засвідчило активну реакцію церкви на проблеми нормалізації політичного життя та побудови громадянського суспільства в Україні, бо, як підкреслюється у зверненні, „...Церква за своєю природою не може бути байдужою до важливих політичних подій, що торкаються морально-етичних аспектів життя українського суспільства, оскільки вона поряд із державою покликана самим Богом цьому суспільству служити”.² В проводу УГКЦ викликає особливу тривогу те, що труднощі, які переживає сьгодні Українська держава, мають безпосередній вплив на моральний стан людей, а тому сьгодні церква бачить своїм найпершим душпастирським обов’язком “...зробити все від неї залежне, щоб суспільно-політичні процеси відбувалися якнайкраще, якнайчесніше і якнайсправедливіше. Це дасть змогу задовольнити основні потреби кожного громадянина та законні інтереси держави, спираючись на головні передумови суспільного миру – пошану з боку держави до гідності людини, створеної на образ і подобу Божу (пор. Бут. 1, 26), і пошану з боку громадян до держави, якщо вона дбає про спільне благо”. При цьому Синод єпископів УГКЦ робить наголос на засадничому принципі побудови справді громадянського суспільства – на можливості зміни життя народу на краще лише шляхом зміни себе самим, шляхом “радикального преображення людської душі, її рішучого вибору на користь добра”.³

Ще одним прикладом зрілої відповіді УГКЦ на виклики релігійно-суспільної ситуації в Україні та в сучасному християнстві загалом є реакція церкви на католицько-православний діалог щодо визнання патріархату УГКЦ. У “Зверненні Синоду єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ до духовенства, монашества і вірних Української Греко-Католицької Церкви з приводу візиту до Москви кардинала Вальтера Каспера” підкреслюється її канонічне право розвиватися відповідно до своєї еkleзіальної природи, яка визначається помісним статусом УГКЦ, котра є церквою „*sui iuris*“ – “свого права”, а не складовою частиною якоїсь іншої церкви. Тому твердження-вимога Московського Патріархату до РКЦ про необхідність поступового зменшення присутності УГКЦ у Католицькій церкві справедливо кваліфікуються у Зверненні не лише як особиста образа Святійшого Отця, але й як спроба шантажу (що є неприпустимим з позицій екуменічного діалогу), котра засвідчила “...неготовність керівництва Православних церков вирішувати історичні суперечності на підставі врахування законних потреб зацікавлених сторін”.⁴ Недемократична позиція РПЦ, яка своєю позицією порушує навіть засадничі положення релігійної свободи, отримала об’єктивну оцінку з боку глави екуменічної комісії УГКЦ єпископа Василя Лостена, відкритий лист якого до Предстоятелів Православних Церков засвідчив зрілу позицію

¹ Papst Johannes Paul II. Nachsynodales apostolisches Schreiben „Ecclesia in Europa“ (28.06.2003). – Vatikanstadt: Libreria Editrice Vaticana. - 2003. – S. 124.

² “Народе, не бійся бути собою!” Звернення Синоду єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ до всіх людей доброї волі щодо соціально-політичної ситуації в Україні (28 січня 2004 р.). // Нова Зоря. – Ч. 6 (576). – 6 лютого 2004. – С. 1.

³ Див.: Там само. – С. 2.

⁴ Див.: Звернення Синоду єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ до духовенства, монашества і вірних Української Греко-Католицької Церкви з приводу візиту до Москви кардинала Вальтера Каспера. // Бюлетень АРІ. - № 2 (339). – 29 лютого 2004. – С. 3.

всієї УГКЦ в питанні наданні цій церкві статусу патріархату. В ньому доведено, що "...позиція Московського Патріархату базується на колишніх привілеях, наданих російським імперіалізмом і безбожним комунізмом. У сьогоднішньому світі немає ні на Заході, ні на Сході ексклюзивних канонічних територій, є лише території споконвічного походження. ... Немає кордонів для духовної батьківщини". Разом з тим, наголошує єпископ, "...ми не є Церквою прозелітизму, як також не прагнемо нічого, що не є по праву нашим".¹

Накінець громадянсько-еклезіологічна зрілість УГКЦ проявилась в відповідальному усвідомленні нею пасторального і суспільного значення надання УГКЦ статусу Патріархату – вона свідомо того, що патріарший статус її – це не лише декрет Синоду Єпископів, підтверджений визнанням Святійшого Отця, а це, передусім, преображення життя Божого народу, який усвідомлює свої нові обов'язки та відповідальності.²

Загалом сучасне католицьке суспільне вчення виводить в якості найвищої конституційної засади громадянського суспільства пошану права, оскільки основним завданням суспільного порядку є дати і забезпечити повноту дії для природного права і природної справедливості. Це забезпечення продиктоване вимогами людської природи (особистості) і вимогами самого сенсу і цілей суспільства та його правового і культурного порядку. При цьому правовий лад громадянського суспільства завжди перебуває під опікою і контролем совісті людини, котра є запорукою того, що в такому суспільстві ніколи не дійде до надужиття державної влади і до поневолення вільної думки громадян, бо такий авторитет совісті в суспільстві є свідченням пошанування природного права.³

Фундаментальною засадою сучасної католицької суспільної доктрини, якої дотримується УГКЦ, є її антропоцентричність: світ і суспільство знаходить своє вираження в людині, в її суспільному централітеті та універсалітеті. Людська особа, розвиток та реалізація її гідності і свободи, зокрема – релігійної свободи, є основою, суб'єктом і метою суспільної діяльності. Держава, яка на сьогодні вже більше не вважається конфесійною, а є цивільним громадянським утворенням і покликана дотримуватися разом із церквою взаємної автономії та здорової співпраці на службі людині.⁴ При цьому Католицька Церква схвалює співпрацю кожного громадянина для загального добра і процвітання, а участь католиків у громадському житті мусить стати їх загальними правилом. Разом з тим церква наголошує на тому, що недопустимим є її затягування в якусь партію, а домагання її підтримки для перемоги над політичними супротивниками означає велике зловживання релігією.⁵

Підсумком суспільної діяльності УГКЦ впродовж останнього десятиліття і результатом випрацювання нею засад суспільного вчення став відомий на сьогодні так званий "Суспільний дороговказ віруючого", затверджений в 2002 році синодом цієї церкви, своєрідний "декалог", який містить десять основних принципів суспільної поведінки українських католиків, в котрих висвітлено адекватне бачення ролі індивіда в демократичному громадянському суспільстві як вільної одиниці, свобода якої забезпечується повагою до свободи інших та свідомою солідарністю у церковній та

¹ Див.: Єпископ Василь Лостен. Екуменізм – це взаємоповага //Нова Зоря.– Ч.13 (583).– 26 березня 2004 р.– С. 2.

² Див.: Звернення Синоду єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ до духовенства, монашества і вірних Української Греко-Католицької Церкви з приводу візиту до Москви кардинала Вальтера Каспера. // Бюлетень АРІ. - № 2 (339). – 29 лютого 2004. – С. 3.

³ Див.: Тулок-Кульчицький Д. Суспільне питання в науці Католицької Церкви. Короткий нарис практичної філософії. – Мюнхен: Логос. – 1963. – С. 145-147.

⁴ Див.: Душпастирська конституція про церкву в сучасному світі „Gaudium et spes“ („Радість і надія”). // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо. – 1996. – С. 502, 598.

⁵ Див.: Мудрий С., ЧСВВ. Публічне право церкви і конкордати. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 76.

суспільній спільноті.¹

Загалом проаналізований історичний досвід суспільної діяльності УГКЦ та сьогоденні засади її суспільного вчення засвідчують, що вона базуються на універсальному принципі суспільної доктрини Католицької Церкви – пошануванні гідності людини, а також доводять, що християнство в сучасному українському суспільстві є вагомим чинником суспільної активності людини на усіх напрямках розвитку громадянського суспільства в Україні. Історія надала сьогодні Українській Греко-Католицькій Церкві і всім іншим християнським церквам в Україні унікальну можливість спільно долучитися до розбудови релігійної свободи та громадянського суспільства в Україні на основі набутого національно-релігійного досвіду. Для цього необхідні також подальші спільні міжконфесійні дослідження проблем взаємовідносин держави і церков, що посприяло б виробленню універсальних, загальнохристиянських засад удосконалення суспільного життя в Україні.

*А.Марчишак**

МІСІОНЕРСТВО У ПРАВОСЛАВ'Ї: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В УМОВАХ СВОБОДИ РЕЛІГІЇ

Релігійні процеси, що відбуваються в Україні все більше й детальніше досліджуються на академічному рівні. Особливо цікаво спостерігати за тими змінами які відбуваються у Православ'ї, а зокрема у сфері активізації соціального служіння, місіонерської діяльності. До проблеми місіонерства у Православ'ї починають звертатись дедалі більше дослідників. Серед богословів варто відзначити роботи прот. В.Федорова,² В.Борового,³ Якова Стамуліса,⁴ І.Мейендорфа⁵ та ін. Також ці проблеми мають місце у працях таких науковців як Д.Бондаренко, В.Король⁶ та ін. Емпіричною основою даного дослідження послужили також публікації у таких виданнях як журнал “Синопис”, “Українське релігієзнавство”, “Релігійна панорама”, а також офіційні видання православних церков (в тому числі й офіційні та неофіційні Інтернет-сторінки).

У переважній більшості публікації, що стосуються цієї проблематики, автори або торкаються лише окремих частин проблеми, або у своїх оцінках є конфесійно заангажованими. Метою даної статі є дослідити причини кризового стану сучасного православного місіонерства, а також проаналізувати діяльність православних церков щодо вирішення цієї проблеми. У статті буде зроблено спробу поглянути на цю проблему не тільки в контексті сучасних глобалізаційних процесів та специфіки релігійного життя України, а також у контексті проблеми релігійної свободи.

У класичному розумінні під місіонерством розуміється діяльність представників певної релігійної організації, що зорієнтована на поширення свого

¹ Див.: О. Недавнія. “Свобода релігій” та потенціал християнських церков у вихованні українців – будівничих громадянського суспільства. // Релігійна свобода. - №6. – 2002. - С. 21.

* Аспірант Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України.

² Федоров В. Православная миссиология на пороге третьего тысячелетия.// <http://www.synergia.itn.ru/kerigma/katehiz/mission/stat/mis-fed.htm>

³ Боровой В. Миссия русской православной церкви: история и перспектива.// Миссия Церкви и современное православное миссионерство. – М., 1997. – С. 37-38.

⁴ Стамулис Иаков. Православное богословие миссии сегодня. – М., 2002. –С.430

⁵ И.Мейендорф. Православная Церковь и миссия: прошлое и перспективы нашего времени. // Православное богословие миссии сегодня. – М., 2002. – С.360-410

⁶ Бондаренко Д. Король В. Принципы апологетично-місіонерської діяльності та соціальної роботи православної церкви відносно нових релігійних рухів.// Синопис №3 –2000. – С.192-194